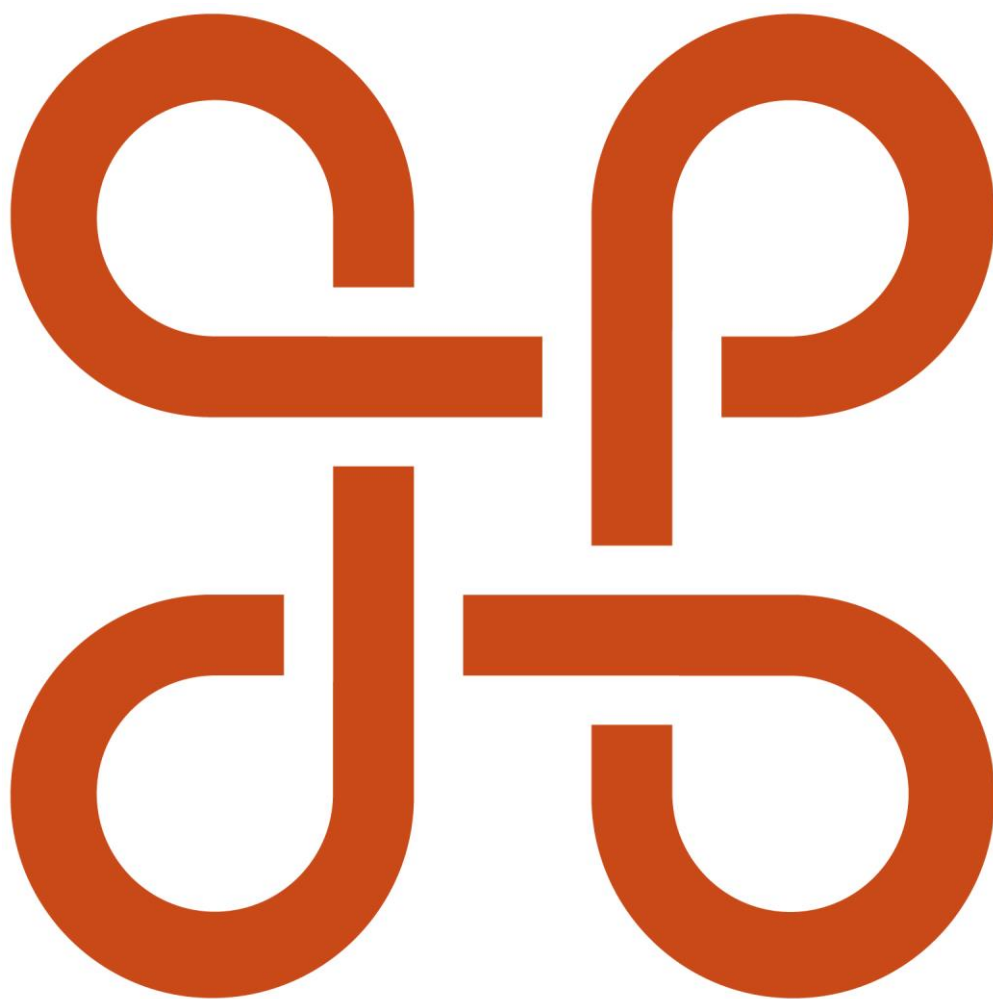

**Sektorsbeskrivning
för kulturmiljövårdens
riksintressen**

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2023
Sektorsbeskrivning för kulturmiljövårdens riksintressen. Dnr RAÄ-2022-2669
Upphovsrätt, där inget annat anges,
enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed sv>

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
1.1 Kulturmiljösektorn	6
2. Omfattning och areella anspråk.....	7
2.1.1 Antal riksintresseanspråk	7
2.1.2 Areella anspråk	7
2.1.3 Underlag om riksintressen.....	8
2.1.4 Bedömning av kommande anspråk på riksintresseområden	8
3. Styrmedel och ramar för riksintressen enligt 3 kap. miljöbalken	9
3.1 Lagar och förordningar	9
3.1.1 Miljöbalken.....	9
3.1.2 Hushållningsförordningen	10
3.1.3 Plan- och bygglagen	11
3.2 Mål för kulturpolitik och kulturmiljö	11
3.3 Mål för miljöpolitiken	12
3.4 Konventioner och internationella överenskommelser.....	13
4. Roller och ansvar i arbetet med riksintressen för kulturmiljövården	14
4.1 Myndigheter.....	14
4.1.1 Riksantikvarieämbetet.....	15
4.1.2 Länsstyrelserna.....	16
4.1.3 Kommunerna	16
4.2 Övriga aktörer.....	17

5. Kulturmiljön i samhällsplaneringen	17
5.1 Värderna och kvaliteter i riksintressena	18
5.2 Långsiktig och mångsidig markanvändning	18
5.3 Synergier och konflikter med andra intressen	18
6. Utgångspunkter för nationellt urval av riksintresseanspråk	20
6.1 Utgångspunkter för urvalet	20
6.1.1 Riksintressena utses oberoende av andra riksintresseanspråk eller skydd genom annan lagstiftning.....	22
6.1.2 Kontinuerligt arbete med urvalet.....	22
6.2 Exempel på riksintresseanspråk av olika karaktär	23
7. Kriterier för riksintressen	25
7.1 Boverkets generella kriterier	25
7.2 Riksantikvarieämbetets kriterier för riksintressen för kulturmiljövården	26
Referenser	27
Bilaga 1.....	29

1. Inledning

Kulturmiljövårdens riksintressen ska ge en bred bild av Sveriges historia, från forntid till nutid, och av hur den kulturhistoriska utvecklingen avspeglar sig i landskapet. Riksintressena för kulturmiljövården bidrar till att nå det nationella målet om att Sveriges kulturmiljöer ska bevaras, användas och utvecklas, bland annat genom att ge underlag för samhällsplaneringen.

Kulturmiljöerna är viktiga resurser för den hållbara samhällsutvecklingen och hushållningen med mark- och vattenområden. Betydelsen av att kulturmiljöerna tas tillvara och används aktivt för att skapa attraktiva livsmiljöer ökar i takt med behoven av att utveckla och exploatera mark- och vattenområden på ett hållbart sätt.

Riksantikvarieämbetet är den nationella myndighet som ansvarar för riksintressen för kulturmiljövården, enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Myndigheten ansvarar för att peka ut områden av riksintresse för kulturmiljövården. Riksantikvarieämbetet ansvarar också för att utöva en nationell uppsikt över mark- och vattenanvändningen på kulturmiljöområdet, med särskild tyngdpunkt på riksintresseanspråken.

Vad är ett riksintresse för kulturmiljövården?

När Riksantikvarieämbetet pekar ut ett riksintresse för kulturmiljövården enligt tredje kapitlet miljöbalken, så innebär det att staten gör anspråk på nationellt viktiga kulturhistoriska värden som finns inom ett geografiskt område. Riksintresseanspråken är en viktig del i den fysiska planeringen, men innebär inte att äganderättsförhållanden eller pågående markanvändning påverkas av utpekandet. Bestämmelserna om riksintressen syftar till att främja en från ekologisk, social och samhällsekonomisk synpunkt god hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt.¹

Områden som pekas ut som riksintressen ska särskilt tydligt återspegla nationellt betydelsefulla kulturhistoriska sammanhang i landskapet. Tillsammans avspeglar områdena den kulturhistoriska utveckling som haft betydelse för hela landet, genom att visa på olika historiska verksamheter och processer. Innehållet i riksintresseanspråken visar landets kulturella, politiska, sociala, religiösa eller tekniska utveckling. Industrimiljöer, stadskärnor, odlingslandskap och bostadsområden är några exempel på kulturmiljöer som kan väljas ut.

Berättelsen som riksintresseområdena speglar ska synas tydligt genom fysiska uttryck i landskapet. De fysiska uttrycken kan bestå av exempelvis karaktäristisk

---

¹ Miljöbalk (1998:808). 1 kap. 1 § p. 4 MB.

bebyggelse, infrastruktur med vägsträckningar och gatunät eller andra anläggningar, lämningar och strukturer som är resultaten av människors nyttjande av landskapet.

Sektorsbeskrivningens syfte

I sektorsbeskrivningen ges en överblick över Riksantikvarieämbetets kriterier för riksintresseanspråk, tillsammans med en beskrivning av nationella mål, berörd lagstiftning och de synergier och målkonflikter som kan finnas. Mer information om riksintressen för kulturmiljövården finns i Riksantikvarieämbetets handbok² och på webbplatsen raa.se.

Sektorsbeskrivningen vänder sig till dem som arbetar med riksintressen på nationella myndigheter och länsstyrelser, men kan också ge bakgrundsinformation för planerare och beslutsfattare i kommuner och regioner, och andra aktörer inom samhällsbyggnadsarbetet.

Boverket har en samordnande roll i riksintressesystemet, och för att bidra till strukturen i arbetet förordar man att riksintressemyndigheterna tar fram sektorsbeskrivningar för de olika riksintressena.

Avgränsning

Sektorsbeskrivningen omfattar riksintressen enligt 3 kap. miljöbalken. Den omfattar inte riksintressen enligt miljöbalkens fjärde kapitel. I 4 kap. miljöbalken har riksdagen direkt i lagen angett ett antal geografiska områden som är av riksintresse. Områdena, som i de flesta fall är stora, har pekats ut i sin helhet med hänsyn till de stora natur- och kulturvärden som finns där.

1.1 Kulturmiljösektorn

Kulturmiljösektorn utgörs av flera olika aktörer som arbetar professionellt med frågor om kulturarv och kulturmiljö utifrån skilda uppdrag och förutsättningar. Ofta rör det sig om offentligt finansierat kulturmiljöarbete. Hit hör myndigheter med ansvar för kulturmiljöarbetet, som Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen på den statliga nivån, och regioner och kommuner på den regionala och lokala nivån. Myndigheterna fattar beslut och följer upp att regelverken för hantering av kulturmiljöer följs, men de har också i olika grad till uppgift att ta fram kunskap och sprida information. Även museer – statliga, regionala och kommunala – räknas till kulturmiljösektorn och arbetar främst med kunskapsuppbyggnad, informationsspridning och tillgängliggörande av kulturmiljöer. Regionerna har

---

² Riksantikvarieämbetet, 2014. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. <https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/handbok-for-kulturmiljovardens-riksintressen/>

under senare tid kommit att spela en allt viktigare roll i kulturmiljöarbetet, till exempel i det regionala utvecklingsarbetet.

Under de senaste decennierna har kulturmiljösektorn förändrats och en stor del av kulturmiljöarbetet utförs av konsulter. Det gäller främst framtagande av antikvariska³ kunskapsunderlag av olika slag, till exempel förundersökningar och konsekvensanalyser.

2. Omfattning och areella anspråk

2.1.1 Antal riksintresseanspråk

Totalt har cirka 1 470 kulturmiljöer i landet pekats ut som riksintressanta av Riksantikvarieämbetet. Kulturmiljöerna finns spridda i landets alla delar, men med en större koncentration i kustområden, Mälardalen, Västgötaslätten, Öland, Gotland och Storsjöbygden. Variationen i antalet anspråk är stor mellan länen, bland annat beroende på länens storlek och tidigare sammanslagningar av län.

Vissa anspråk är uppdelade i flera delområden, ibland kallade satellitområden, vilket gör att antalet områden överstiger antalet anspråk. Sammanlagt finns cirka 1 640 geografiska områden som är av riksintresse för kulturmiljövården.

2.1.2 Areella anspråk

Det samlade areella anspråket som riksintressanta kulturmiljöer står för är ca fyra procent av rikets totalareal, det vill säga cirka 2,16 miljoner hektar. Skogsmark är den dominerande markanvändningen inom riksintresseanspråken, följt av åker- och betesmark. Ungefär 70 procent av de areella anspråken består av skog och drygt 20 procent av åker eller betesmark. Majoriteten av anspråken ligger i områden utan exploateringsstryck från tätorter. Drygt tre procent av de areella anspråken för kulturmiljövården består av bebyggd mark.⁴

---

³ Inkluderar även arkeologi.

⁴ Riksantikvarieämbetet, 2017. Riksintressen i siffror. Baserat på Nationella Marktäckedata, Naturvårdsverket. Bebyggd mark består av ”mark med bebyggelse” som till exempel orter och enstaka hus och ”övrig bebyggd mark” som hamnområden, industrier med mera.

2.1.3 Underlag om riksintressen

Riksantikvarieämbetet publicerar en förteckning över landets samtliga riksintressen för kulturmiljövården på webbplatsen raa.se.⁵ Här finns de beslutade riksintressebeskrivningarna länsvis. De geografiska avgränsningarna av anspråken finns i länsstyrelsernas geodatakatalog.⁶

Behov av sekretess

Det finns inga uppgifter i ett utpekande av riksintresse för kulturmiljövården som omfattas av sekretess. Riksintressebeskrivningarna innehåller inga personuppgifter eller andra uppgifter som kan omfattas av sekretess. Däremot kan enskilda byggnader som är belägna inom riksintressen omfattas av bestämmelser om sekretess, till exempel vissa byggnadsminnen.

2.1.4 Bedömning av kommande anspråk på riksintresseområden

Urvalet av riksintresseanspråk ska vara uppdaterat och relevant till innehåll och omfattning för att kunna ge rätt underlag i samhällsplaneringen.

Riksintresseanspråken är inte oföränderliga, utan kan påverkas av att synen på historien ändras eller att nya kunskaper tillkommer, se kapitel 6, ”Utgångspunkter för nationellt urval av riksintresseanspråk”. Det är viktigt att anspråken följer utvecklingen – ett område som kan kännas mindre relevant idag, kan upplevas som viktigt och tidstypiskt längre fram.

Många riksintresseanspråk för kulturmiljövården pekades ut i slutet av 1980-talet, och ses nu över. Vid behov revideras anspråken, främst genom att anspråkens motivering renodlas och att de geografiska avgränsningarna justeras.

Anspråk som inte uppfyller kriterierna för riksintressen kommer att avstås. Kulturmiljöer som är väl representerade bland anspråken kommer att granskas bland annat utifrån kriteriet att de ska spegla en riksintressant berättelse ”särskilt väl”. Urvalet behöver också kompletteras med anspråk som representerar 1900-talets riksintressanta historia, främst från århundradets senare hälft.⁷ Sammantaget bedömer Riksantikvarieämbetet att den totala ytan av de befintliga riksintresseanspråken kommer att minska.

---

⁵ <https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/riksintressebeskrivningar/>

⁶ <https://ext-geodatakatalog.lansstyrelsen.se/GeodataKatalogen/>

⁷ <https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/statistik-om-riksintresseansprak-for-kulturmiljovarden/>

3. Styrmedel och ramar för riksintressen enligt 3 kap. miljöbalken

3.1 Lagar och förordningar

Bestämmelserna om riksintressen ska tillämpas vid prövning av ändrad mark- och vattenanvändning enligt miljöbalken, plan- och bygglagen och flera ytterligare lagar som är knutna till miljöbalken. Det är först när det fattas ett beslut enligt någon av dessa lagar som det fastslås att ett område verkligen är av riksintresse, fram tills dess är det ett anspråk.⁸

Det är den förvaltningsmyndighet eller domstol som fattar beslut om ändrad markanvändning som i en sådan prövning avgör om anspråket är riksintressant till sina egenskaper och sin avgränsning. Ett exempel kan vara att ett riksintresseanspråk beaktas i samband med en prövning i domstol av en detaljplan som överklagats, eller ett lovärende.⁹

3.1.1 Miljöbalken

Miljöbalken¹⁰ ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas och den biologiska mångfalden bevaras. Mark, vatten och fysisk miljö i övrigt ska användas så att en långsiktigt god hushållning tryggas, från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt. Syftet med bestämmelserna om riksintressen är att främja hållbar utveckling och en långsiktig hushållning.¹¹

Kulturmiljövårdens riksintressen regleras i 3 kap. 6 § miljöbalken. I tredje kapitlet om hushållning med mark- och vattenområden ställs det krav på att områden och miljöer som har allmän betydelse på grund av deras kulturvärden *så långt som möjligt* ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada dem. Är området av riksintresse, så *ska* det skyddas mot sådana åtgärder.¹² För de riksintressen som anges direkt i lagen finns bestämmelserna i 4 kap. miljöbalken.

Bedömning av påtaglig skada

Riksintressebeskrivningen är utgångspunkten när det ska prövas om olika

---

⁸ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/riksintressen/riksintresseanknutna-lagar>

⁹ Lovärenden kan bestå av bygglov, rivningslov, marklov och förhandsbesked.

¹⁰ Miljöbalk (1998:808).

¹¹ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/riksintressen/>

¹² Miljöbalk (1998:808). 3 kap. 6 §.

verksamheter eller åtgärder kan medföra påtaglig skada på ett riksintresse. Det är därför viktigt att beskrivningarna är aktuella och tydligt beskriver varför området är utpekad och vilka fysiska uttryck som ingår i den riksintressanta berättelsen.

Ett riksintresse kan påverkas av en verksamhet eller en åtgärd både innanför och utanför riksintresseområdets gränser. Hur stort det angränsande området där hänsyn måste tas till riksintresset är kan variera beroende på anspråkets innehåll, vilka värden det är som ska tas till vara, och åtgärdens art. Det väsentliga för bedömningen är om riksintressets värden skadas påtagligt, och om det finns konkurrerande riksintressen inom samma område.

Bestämmelserna om riksintressen kan inte tillämpas för att förhindra att ett riksintresse skadas av åtgärder som sker inom ramen för en tillåten pågående markanvändning.¹³ Det är alltså inte möjligt att direkt tillämpa bestämmelserna om riksintressen för att hejda till exempel igenväxning som förändrar landskapsbilden. Däremot kan andra bestämmelser, som bestämmelser om tillsyn och områdesskydd tillämpas. Andra styrmedel som statsbidrag och/eller informationsinsatser, kan bidra till att de kulturhistoriska värdena i området bibehålls och förvaltas på ett hållbart sätt.

3.1.2 Hushållningsförordningen

Tillämpningen av miljöbalkens bestämmelser om riksintressen regleras i förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden. Hushållningsförordningen anger vilka statliga myndigheter som har ansvar för vilka riksintressen, och att de har ansvar för uppsikten över hushållningen med mark- och vattenområden inom sitt verksamhetsområde. De nationella myndigheterna ska följa utvecklingen i frågor om hushållningen i samverkan med länsstyrelserna.

Myndigheterna ska lämna uppgifter i skriftlig form till länsstyrelserna om områden som myndigheterna bedömer vara av riksintresse enligt 3 kap. miljöbalken, det vill säga ”peka ut” områden. Myndigheterna ska se till att bedömningen är aktuell och lämna uppdaterade uppgifter till länsstyrelserna vid behov eller åtminstone vart åttonde år.¹⁴

Riksantikvarieämbetets riksintressehandbok¹⁵ innehåller utförligare information om bland annat ansvar och roller enligt hushållningsförordningen.

---

¹³ Proposition 1985/86:3 s. 14 f och s. 96.

¹⁴ Förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden, ändring 2023-03-14.

¹⁵ Riksantikvarieämbetet, 2014. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. Bilaga 2. Ansvar och roller enligt hushållningsförordningen.

3.1.3 Plan- och bygglagen

Hushållningsbestämmelserna ska också tillämpas vid planering och prövning enligt 2 kap. 2§ plan- och bygglagen (PBL). Syftet är att mark- och vattenområden ska användas för det eller de ändamål som områdena är mest lämpade för.

I plan- och bygglagen finns bestämmelser¹⁶ om vad som ska tas upp i kommunernas översiktsplaner. Översiktsplanen ska samordna de allmänna intressena, bland annat skyddet av kulturmiljön. I översiktsplanen ska kommunen redovisa hur riksintressena ska tillgodoses. Länsstyrelsen ska verka för att underlag från statliga myndigheter kommer till användning i den kommunala översiktsplaneringen.

Mer information om kulturmiljö och kulturvården kopplat till plan- och bygglagen finns på Boverkets webbplats i den digitala handboken PBL Kunskapsbanken.¹⁷

3.2 Mål för kulturpolitik och kulturmiljö

Mål för kulturpolitiken

Målen för kulturpolitiken är att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund, att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling. För att uppnå målen ska kulturpolitiken bland annat främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas.¹⁸

Nationella mål för kulturmiljöarbetet

Riksdagen har beslutat om fyra nationella mål för kulturmiljöarbetet. Systemet med riksintressen för kulturmiljövården bidrar på ett tydligt sätt till att nå kulturmiljömålen. Av målen framgår att det statliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser,

---

¹⁶ I 3 kap.3, 4 och 5 §§ plan- och bygglagen, PBL.

¹⁷ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/>

¹⁸ <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/kultur/mal-for-kultur/>

- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

De nationella målen för kulturmiljöarbetet ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet, men de ska även kunna vägleda politiken i kommuner och regioner.¹⁹

Gestaltad livsmiljö

Riksdagen beslutade 2018 om ett nationellt mål för arkitektur-, form- och designpolitiken. Målet beskrivs i regeringens proposition ”Politik för Gestaltad livsmiljö”²⁰. Målet säger bland annat att om vi använder oss av kunskapen om arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö så kan vi gestalta våra miljöer på ett omsorgsfullt och medvetet sätt som bidrar till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle. Vikten av att skapa goda förutsättningar både för bevarande och utveckling av den byggda miljön betonas, och att estetiska och kulturhistoriska värden har stor betydelse för utvecklingen av hållbara och attraktiva livsmiljöer.

Det lyfts också att ett helhetsperspektiv på den gestaltade livsmiljön inkluderar förvaltning, underhåll och vård av den befintliga bebyggelsen.²¹

3.3 Mål för miljöpolitiken

Det finns tydliga kopplingar mellan målen för kulturmiljöarbetet, miljö kvalitetsmålen och målen för Agenda 2030, eftersom de alla handlar om att nå en hållbar utveckling. Kulturmiljön ingår som en integrerad del i miljömålssystemet.

Generationsmålet

Det övergripande målet för Sveriges miljöpolitik är att lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta till nästa generation, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Generationsmålet har så kallade strecksatser som förtydligar målet och vad miljöpolitiken ska fokusera på. Bland annat ska ”den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart.”²²

Nationella miljö kvalitetsmål

Miljömålssystemet består av 16 nationella miljö kvalitetsmål, varav flera har koppling till kulturmiljön. Exempel på det är till exempel God bebyggd miljö, Ett rikt växt- och djurliv och Frisk luft. I rapporten ”Kulturmiljön i

---

¹⁹ Proposition 2012/13:96, Kulturmiljöns mångfald, s. 35.

²⁰ Proposition 2017/18:110, Politik för gestaltad livsmiljö.

²¹ Proposition 2017/18:110, s. 22.

²² <https://www.sverigemiljomal.se/miljomalen/generationsmalet/>

miljömålssystemet”²³ går det att läsa mer om uppföljning av kulturmiljön. Mer om miljömålen finns på webbplatsen sverigemiljomal.se.²⁴

3.4 Konventioner och internationella överenskommelser

Ett par internationella konventioner som är aktuella i samband med riksintressen är Landskapskonventionen och Världsarvskonventionen.

Landskapskonventionen

Europeiska landskapskonventionen (ELC)

Europarådets Landskapskonvention är en bred konvention som betonar att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar. Ett huvudsyfte för konventionen är att utveckla en helhetssyn på landskapets värden. Många berörs – myndigheter, organisationer, företag och enskilda människor. Landskapet är en viktig del av människors livskvalitet, och konventionen lyfter fram vardagslandskapet, där människor vistas, bor och arbetar.

Konventionen trädde i kraft 2011 i Sverige. Landskapskonventionen innebär att Sverige ska tillämpa ett landskapsperspektiv i sin politik för regional utveckling, stadsplanering, kultur- och naturmiljövård, jordbruk, skogsbruk samt alla andra områden som kan ha inverkan på landskap.²⁵ Landskapskonventionens krav tillämpas genom de lagar och det regelverk som gäller i Sverige. Genom att ratificera konventionen har Sverige åtagit sig att skydda, förvalta och planera landskapet i enlighet med konventionens intentioner.

Många av konventionens grundtankar, som en helhetssyn på och ökad medvetenhet om landskapets värden, ligger helt i linje med riksintressesystemet, även om detta är betydligt äldre. I den bemärkelsen bidrar systemet till att uppfylla konventionen.

Världsarvskonventionen

Konventionen om skydd för världens natur- och kulturarv

Sverige ratificerade Unescos konvention om skydd för världens kultur- och naturarv (världsarvskonventionen) 1985. Ett världsarv är en kultur- eller naturmiljö

---

²³ Riksantikvarieämbetet, 2020. Kulturmiljön i miljömålssystemet. Kulturmiljööversikt delrapport 1.

²⁴ Sverigemiljomal.se drivs av Naturvårdsverket i samarbete med Boverket, Havs- och vattenmyndigheten, Jordbruksverket, Kemikalieinspektionen, Skogsstyrelsen, Sveriges geologiska undersökning, Strålsäkerhetsmyndigheten samt länsstyrelserna.

²⁵ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/andra-Styrmedel-for-kulturvarden/landskapskonventionen/>

som är så värdefull att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Världsarven ska bevaras, förvaltas och utvecklas med utgångspunkt i deras särskilt stora universella värden.²⁶ 15 områden i Sverige finns på Unescos lista över världsarv. 13 av dessa är kulturarv, ett är naturarv och ett blandat kultur- och naturarv.²⁷

De flesta världsarv i Sverige ligger helt eller delvis inom områden som är av riksintresse för kulturmiljövården, naturvård eller friluftsliv.

Världsarvskonventionen har inte införts i Sverige genom särskilda lagbestämmelser. Istället sker skydd och förvaltning genom befintligt regelverk.²⁸ Exempel på lagstiftningar som kan tillämpas är miljöbalken, plan- och bygglagen, kulturmiljölagen och förordningen om statliga byggnadsminnen.

Agenda 2030

Agenda 2030 antogs av FN:s generalförsamling 2015, och innehåller 17 globala mål för en hållbar utveckling – ekonomiskt, socialt och miljömässigt. De globala målen syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. Kopplingar till kulturmiljö återfinns i flera av målen, bland annat i ”Mål 11. Hållbara städer och samhällen.”

4. Roller och ansvar i arbetet med riksintressen för kulturmiljövården

4.1 Myndigheter

Ansvarsfördelningen mellan olika myndigheter i riksintressearbetet beskrivs bland annat i Riksantikvarieämbetets riksintressehandbok²⁹. Nedan finns en kort översikt.

---

²⁶ Översättning från engelskans ”Outstanding Universal Value”.

²⁷ Sveriges arbete med Unescos världsarvskonvention beskrivs i den världsarvsstrategi och handlingsplan som Riksantikvarieämbetet tagit fram på regeringens uppdrag. Se litteraturlista förteckning.

²⁸ Boverket, 2020. Översyn kriterier riksintressen, 2020:26. Kapitel 8, Riksintresse kulturmiljövård.

²⁹ Riksantikvarieämbetet, 2014.

4.1.1 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är den nationella myndighet som ansvarar för riksintressen för kulturmiljövården. Riksantikvarieämbetets instruktion³⁰ anger att myndigheten ansvarar för frågor om kulturarvet. Ansvaret omfattar i första hand frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer, kulturföremål och museer.

Av direkt betydelse för riksintressearbetet är uppgiften att särskilt verka för det nationella målet om ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas. Myndigheten ska också verka för att kulturvärdena i bebyggelsen och i landskapet tas till vara samt bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande. Riksantikvarieämbetet ska även följa och stödja det regionala kulturmiljöarbetet.³¹

Riksantikvarieämbetet ansvarar för att peka ut områden av riksintresse för kulturmiljövården, och för att utöva en nationell uppsikt över mark- och vattenanvändningen på kulturmiljöområdet, med särskild tyngdpunkt på riksintresseanspråken.

Myndighetens arbete med riksintressefrågor består därför av flera delar; nationell uppsikt, utpekande och revideringar av anspråk samt stöd och information till länsstyrelserna och även andra aktörer i deras arbete med kulturmiljövårdens riksintressen.

Nationell uppsikt

Riksantikvarieämbetet tolkar sitt uppsiktansvar som att myndigheten ska bevaka att hushållningen av mark- och vattenområden följer de bestämmelser och de intentioner som gäller inom området kulturmiljö. Tyngdpunkten i uppsikten ska baserat på hushållningsförordningen läggas på frågor som har stor betydelse i ett nationellt perspektiv och frågor vars utveckling Sverige ska följa enligt internationella åtaganden. I uppsiktsansvaret ingår exempelvis att genomföra åtgärder för att ge en nationell överblick över landets riksintresseanspråk, vilka värden som finns representerade och för att identifiera eventuella brister i urvalet av områden. Samverkan med länsstyrelserna är viktig för att kunna följa upp hur hushållningsbestämmelserna efterlevs i praktiken när det gäller riksintressena.

Revideringar av anspråk

Riksantikvarieämbetet samverkar löpande med enskilda länsstyrelser kring revideringar av riksintresseanspråk. Ofta har länsstyrelsen identifierat ett revideringsbehov i samband med planering av utveckling och exploatering av olika områden, till exempel bostadsbyggande, anläggning av infrastruktur och liknande. Ibland har områden genomgått en gradvis förvanskning och lever inte längre upp

---

³⁰ Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

³¹ Förordning (2014:1585).

till kriterierna för riksintresseanspråk, eller så kan synen på innehållet i området ha förändrats. Revideringarna kan variera i omfattning, och bestå till exempel i att riksintressebeskrivningen³² uppdateras, att de geografiska avgränsningarna ses över eller att ett anspråk avstås. Det kan också handla om att peka ut nya riksintresseanspråk, för att urvalet ska spegla hela samhällsutvecklingen också i fortsättningen.

Stöd och information

Stöd till länsstyrelser, kommuner och andra aktörer som arbetar med riksintressen för kulturmiljövården finns på Riksantikvarieämbetets webbplats. Exempelvis finns anvisningar om vad länsstyrelserna ska väga in vid revideringar, hur beslutade riksintressebeskrivningar kan se ut samt yttranden, remissvar och beslut om riksintressen. Riksintressehandboken och kriterierna för utpekande av riksintresseanspråk är viktiga utgångspunkter i arbetet.

4.1.2 Länsstyrelserna

Länsstyrelserna är statens regionala företrädare i översiktsplanering, planläggning och tillståndsprövning. Länsstyrelserna ansvarar för den regionala uppsikten och ska följa hur kommunerna tillgodoser riksintressena i planeringen. Bland annat granskar länsstyrelserna kommunernas detaljplaner och har rätt att överpröva sådana planer som de inte bedömer tar tillvara statens intressen. Om länsstyrelsen vid en sådan överprövning kommer fram till att de statliga eller mellankommunala intressena inte beaktats tillräckligt, ska länsstyrelsen upphäva kommunens beslut att anta, ändra eller upphäva detaljplanen.³³

Länsstyrelsen kan ta fram förslag på revideringar av riksintresseanspråk, och kan baserat på hushållningsförordningen föreslå nya anspråk, ändringar av eller upphävande av riksintresseanspråk.³⁴

4.1.3 Kommunerna

Den praktiska tillämpningen av riksintressesystemet sker ytterst i kommunerna. Alla kommuner ska enligt plan- och bygglagen ha en aktuell översiktsplan.³⁵ I översiktsplanen redovisar kommunen hur riksintressena ska tillgodoses. För att

---

³² Varje riksintresseanspråk ska ha en s.k. riksintressebeskrivning, som innehåller en motivering för anspråket, en beskrivning av vilka fysiska uttryck som ingår, och hur området avgränsas.

³³ www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/lansstyrelsens-tillsyn/process/

³⁴ Förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden. 4§ p.1 och p.2.

³⁵ Plan- och bygglag (2010:900) 3 kap. 1-4 §§.

underlätta för fortsatt planering är det en fördel om olika målkonflikter och vilka följder de kan få blir belysta redan här.

Som underlag till översiktsplanen finns ofta kulturmiljöprogram eller liknande kulturmiljöinventeringar, som kommunen tagit fram för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och dess kulturhistoriska värden. Översiktsplanerna är inte bindande, men ligger till grund för den fortsatta detaljplaneringen.

Detaljplaneprocessen är en plattform för dialog kring kulturmiljön mellan kommun och stat (länsstyrelsen) samt mellan kommun och fastighetsägare. Riksintressena är en resurs när översiktsplan, detaljplaner och områdesbestämmelser utformas och olika intressen ska vägas mot varandra.

I planeringen kan riksintressesystemets uttalade landskapsperspektiv på kulturmiljön tas om hand. Värdena i landskapet kan värnas bland annat genom att använda det juridiska skydd som plan- och bygglagen ger. Exempelvis kan olika typer av bestämmelser i detaljplanen användas, om hur bebyggelse får placeras och utformas, och om skydd av befintlig bebyggelse, med mera.

4.2 Övriga aktörer

Fler aktörer berörs av riksintressesystemet. Det kan vara fastighetsägare, byggherrar, exploatörer och andra företagare med markanspråk och verksamhetsintressen i riksintresseområden. Det kan också vara konsulter som arbetar med utredningar och framtagande av underlag i olika delar av planeringsprocessen, som till exempel samhällsbyggnadskonsulter och kulturmiljökonsulter.

Det är viktigt att som berörd aktör ha kännedom om riksintressesystemet och bestämmelserna i miljöbalken som rör den egna verksamheten.

5. Kulturmiljön i samhällsplaneringen

Kulturmiljövårdens riksintressen är en viktig resurs för en god livskvalitet och en hållbar samhällsutveckling. De ger värdefulla utgångspunkter när förändringar av mark- och vattenanvändningen planeras.

5.1 Värden och kvaliteter i riksintressena

En viktig utgångspunkt i den fysiska planeringen är den berörda platsens kulturhistoriska värden, och vilken hänsyn som krävs till värdena för att de ska bestå och utvecklas. Tydliga beskrivningar i den kommunala översiktsplanen om hur riksintressen ska tillgodoses och utnyttjas underlättar för att riksintressena ska vägas in tidigt i planeringsprocesser. Tydligt beskrivna värden gör det också lättare att bedöma vilka förändringar som går att genomföra utan att värdena skadas.³⁶

Riksintressena är en resurs när förändringar i landskapet planeras. Att förvalta och ta tillvara kulturmiljöer och landskapets kulturhistoriska värden skapar sociala, ekonomiska och miljömässiga mervärden. Attraktiva och varierade boendemiljöer skapar livskvalitet och höjer ekonomiska värden. Arbetstillfällen ges inom besöksnäring, byggnadsvård, hantverk och design. Att hushålla med resurser genom att renovera och bygga om befintliga byggnader istället för att bygga nytt är positivt för miljö och klimat, och bidrar till den cirkulära ekonomin.

5.2 Långsiktig och mångsidig markanvändning

I en hållbar hushållning med mark- och vattenområden ska mer långsiktiga intressen väga tyngre än kortsiktiga. Markanvändningen ska vara mångsidig, det vill säga att områden kan användas för flera olika ändamål samtidigt. Områdets värden och möjligheterna att använda dessa ska inte utarmas eller försvinna. Om två eller flera intressen inte går att förena inom samma område behöver en avvägning mellan intressena göras, för att avgöra vilket eller vilka intressen som ska ges företräde.

Vid en avvägning mellan olika intressen behöver skadan på de intressen som står tillbaka vara så begränsad som möjligt. En jämkning av motstående intressen kan ske genom att olika åtgärder och insatser genomförs med hänsyn till kulturmiljöns karaktär, omfattning och hur känslig den aktuella miljön är för påverkan. Även åtgärder som planeras utanför den geografiska utsträckningen av riksintresset behöver bedömas när det gäller påverkan på riksintressets värden.

5.3 Synergier och konflikter med andra intressen

Utveckling och exploatering

Kulturmiljöerna är olika känsliga för påverkan. Målet vid en förändrad markanvändning bör vara att anspråkets innehåll, det utpekade historiska skedet,

---

³⁶ Riksantikvarieämbetet, 2020. Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocesser, s. 19.

fortfarande går att ta del av trots nya företeelser i riksintresset. Konsekvensen av olika åtgärder behöver därför bedömas enskilt för de olika riksintresseanspråken, utifrån deras specifika förutsättningar.

Olika former av exploatering kan ibland, men inte alltid, kombineras med kulturmiljövårdens riksintressen. Känsligheten kan variera för till exempel storskaliga tillägg, som kan dominera över den befintliga bebyggelsen eller leda till att viktiga siktlinjer försvinner. När det gäller bostadsbyggande går det oftast att bygga bostäder i riksintresseanspråk, om man utgår ifrån det specifika anspråkets förutsättningar. Vid en nybyggnation kan det handla om hur byggnader utformas i fråga om höjd och lokalisering i området. Ett annat exempel är vindkraftsplanering, där det är viktigt att bedöma hur känslig eller tålig en miljö är för vindkraftverk, och hur det påverkar anläggningarnas lokalisering och placering i landskapet.

Vid exempelvis anläggandet av industriell produktion, energiförsörjning, kommunikationsanläggningar eller vid nyttjande av mineralfyndigheter krävs avvägningar mellan de olika intressena för att utnyttja de areella resurserna. Lokaliseringen av olika anläggningar blir ofta en avgörande faktor.

Riksintressen inom andra sektorer

Riksintressen för kulturmiljövården pekas ut oberoende av konkurrerande markanspråk, andra riksintresseanspråk eller skydd genom annan lagstiftning, se vidare i avsnitt 6.1.1.

Kulturmiljövårdens riksintressen sammanfaller ibland med andra riksintressen som är inriktade på att bevara värdefulla miljöer eller landskap långsiktigt, som naturvård, friluftsliv eller rennäring. Ett av kriterierna för områden som är av riksintresse för friluftslivet lyfter fram möjligheterna till upplevelser i kulturmiljöer. I områden som är av riksintresse för naturvården finns ofta ett gemensamt intresse med kulturmiljövården i att bevara det biologiska kulturarvet³⁷. Även med denna typ av riksintressen behöver intressena vägas mot varandra, exempelvis kan natur- och vattenvårdande åtgärder ibland stå i konflikt med kulturmiljövårdens riksintressen.

---

³⁷ Biologiskt kulturarv är natur som berättar om kultur. Det utgörs av ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats, eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och vars långsiktiga fortlevnad förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel.

6. Utgångspunkter för nationellt urval av riksintresseanspråk

Människan har påverkat landskapet i dagens Sverige under mer än 10 000 år. Urvalet av riksintressen för kulturmiljövården ska spegla de delar av utvecklingen som har haft betydelse för hela landet. Riksintressena består av miljöer som ger goda möjligheter att uppleva och få kunskaper om den kulturhistoriska utvecklingen. Grundförutsättningen är att den historia som riksintresseanspråken speglar ska vara synlig i landskapet.

6.1 Utgångspunkter för urvalet

Landskapsperspektiv

Landskapsperspektivet och människans påverkan på landskapet är de mest utmärkande dragen för riksintresseanspråken.

Det samlade nationella urvalet av riksintressen för kulturmiljövården ska:

- ge en bred, representativ och väl avvägd helhetsbild av samhällsutvecklingen i landet,
- åskådliggöra tidsperspektivet i den historiska och kulturhistoriska utvecklingen i landskapet, från äldsta tid till nutid,
- åskådliggöra regionala skillnader och särdrag i utvecklingen.

Nära samband mellan utgångspunkter för urval av anspråk och kriterier

Utgångspunkterna för det övergripande nationella urvalet av anspråk och de kriterier som används för att peka ut de enskilda riksintresseanspråken har ett nära samband. Utgångspunkterna för urvalet av riksintressen ger den vidare ramen för vilka områden som kan väljas ut. Kriterierna formulerar kraven på de enskilda anspråken, och tillämpas när anspråk pekas ut, avstås eller revideras på annat sätt. Mer att läsa om kriterierna finns i kapitel 7.

Avgränsade kulturmiljöer som utgör funktionella system

Riksintressena är avgränsade kulturmiljöer i landskapet, och ska utgöra sammanhängande historiskt funktionella system. Det innebär att de fysiska uttrycken i landskapet, till exempel byggnader, vägar eller åkrarnas läge tillsammans bildar en helhetsmiljö. En obligatorisk utgångspunkt för riksintressena är att landskapet ska innehålla synliga fysiska uttryck som illustrerar berättelsen om vad som präglat området.

Representativa och pedagogiskt tydliga anspråk

Riksintressena återspeglar sådana företeelser som varit viktiga för samhällsutvecklingen. Deras innehåll ska särskilt väl spegla det som är representativt eller kännetecknande för hela landets historia, och fungera som utgångspunkt för att förmedla berättelser om riksintressanta kulturhistoriska sammanhang. Uttrycken, det vill säga objekten och strukturerna man kan se i landskapet, ska ge särskilt goda möjligheter till kunskaper, upplevelser och förståelse av den kulturhistoriska utvecklingen i landet. Begreppet ”särskilt väl” handlar om tydligheten, det vill säga hur avläsbart, komplett eller representativt det kulturhistoriska sammanhanget är. Däremot är inte egenskaper som ”först eller störst” relevanta vid urvalet av riksintresseanspråk. Det är inte säkert att ett område är representativt och extra tydligt för att det är det första eller största i sitt slag.

Regional prägel

Riksintressenas innehåll har ofta präglats av regionala och/eller lokala förutsättningar i området, och detta ska tas till vara i urvalet. Det kan handla om att en viss verksamhet har utvecklats på ett särskilt sätt beroende av förutsättningar som typ av bygd, geografiskt läge, naturresurser, klimat eller avstånd till andra platser. Anspråket ska dock fortfarande belysa en berättelse som är viktig för samhällsutvecklingen ur ett nationellt perspektiv. De kulturhistoriska utvecklingsskedena och händelseförloppen kan ha varit centrala för samhällsutvecklingen och ha berört hela eller stora delar av landet och därmed presenteras av flera områden med skilda regionala förutsättningar och uttryck.

Samtidigt finns det många anspråk med ett innehåll av nationellt intresse som inte har en regional eller lokal prägel, och som uppvisar samma egenskaper oavsett var i landet de är belägna. Vissa anspråk har istället ett innehåll som förekommer på få platser, och kan till exempel utgöras av miljöer som utgjort förebilder eller på annat sätt haft särskild betydelse för samhällets kulturhistoriska utveckling. Ett par exempel kan vara ett mönsterjordbruk, där man introducerat nya jordbrukstekniker som gjort avtryck i landskapet eller ett lärarseminarium med en exempelträdgård för skolornas undervisning i trädgårdsskötsel.

Geografisk spridning

Riksintresseanspråken är inte, och måste inte vara, jämnt fördelade över landet. Alla län behöver heller inte ha samma typer av riksintressen. En viktig utgångspunkt är istället att de regionala eller lokala förutsättningarna och hur de präglat landskapet återspeglas i urvalet av vad som är av nationellt intresse. Miljöer som har varit viktiga i ett läns utveckling är därmed ofta också en viktig del i den nationella utvecklingen.

I det fortsatta arbetet med urval av riksintressen bör det vägas in att inventeringar av kulturmiljöer inte genomförts i samma utsträckning i olika delar av landet, och att det kan påverka i vilken grad kulturhistoriskt intressanta områdena uppmärksammas.

Även hur framträdande uttrycken är varierar. Särskild omsorg behöver därför läggas vid att uppmärksamma kulturmiljöer med lågmälda fysiska uttryck, som exempelvis samiska kulturmiljöer.

Sociala förhållanden och levnadsvillkor

En viktig aspekt i urvalet av anspråk är att uppmärksamma hur de speglar människors olika sociala förhållanden och levnadsvillkor. Högreståndsmiljöernas imponerande byggnader i beständiga material har en framskjuten roll i dagens urval jämfört med de miljöer där människor levde under hårdare livsvillkor – som torp, backstugor och arbetarbostäder.

Internationella åtaganden

Sverige har olika internationella åtaganden att uppfylla, som till exempel olika avtal, protokoll och konventioner. I ett fåtal fall kan urvalet av riksintresseanspråk påverkas av att det skulle bidra till att uppfylla ett åtagande om ett riksintresseanspråk pekas ut. För närvarande omfattar detta att världsarv inom ramen för världsarvskonventionen kan pekas ut som riksintresseanspråk.

6.1.1 Riksintressena utses oberoende av andra riksintresseanspråk eller skydd genom annan lagstiftning

Kulturmiljövårdens riksintressen pekas ut oberoende av om det finns konkurrerande markanspråk, som till exempel för byggande och exploatering av olika slag. Förekomsten av andra riksintressen i samma område är inte heller ett hinder för att peka ut ett riksintresseanspråk. Det kan också finnas synergieffekter med andra riksintresseanspråk, se vidare i kapitel 5 om ”Synergier och konflikter med andra intressen”.

Ett riksintresse enligt 3 kap. 6 § miljöbalken kan pekas ut även om området, eller delar av det, ingår i ett område av riksintresse enligt 4 kap. miljöbalken. Anspråken pekas också ut oberoende av om områdena och kulturvärdena är skyddade genom exempelvis kulturmiljölagen, reservats- eller planbestämmelser.³⁸

6.1.2 Kontinuerligt arbete med urvalet

Urvalet av riksintressen ska bestå av anspråk som är relevanta och aktuella. Det kräver ett kontinuerligt översynsarbete. Urvalet ska påverkas av hur synen på historien och på vad som är av kulturhistoriskt värde ändras, och av nya kunskaper som kommer till. Kulturmiljövårdens samlade anspråk har sedan 1990-talet varit tämligen stabilt och består i stora delar av de kulturmiljöer som pekades ut som

---

³⁸ Boverket, 2020. Översyn kriterier riksintressen, 2020:26. Kapitel 8, Riksintresse kulturmiljövård, s. 89.

riksintressanta 1987. En viktig förändring vid denna tid var att begreppet kulturmiljövård istället för kulturminnesvård lyftes fram.³⁹ Det innebar att perspektivet vidgades – bevarandet skulle inte längre bara beröra det exklusiva och unika utan även inkludera vardagsmiljöer. För dagens riksintresseanspråk innebär det att tyngdpunkten i urvalet bör ligga på områden som kan betraktas som karaktäristiska⁴⁰, till exempel typiska för ett visst tidsskede.

Avståenden och kompletteringar

Både avståenden och kompletteringar behöver göras för att urvalet av riksintressen ska vara relevant och aktuellt. Tidigare utpekade anspråk kommer att minska till antal och geografisk utbredning, om de inte längre bedöms som relevanta. Orsakerna kan vara flera, som att områdets värden gått förlorade, att innehållet är väl representerat i andra anspråk eller att synen på den historia som området återspeglar har ändrats genom nya kunskaper. Samtidigt behöver det befintliga urvalet kompletteras med anspråk som speglar nyare skeden av vår historia. Bostadspolitiken under 1900-talet har exempelvis gjort tydliga avtryck i landskapet över hela landet, men finns bara representerad i riksintressen i ett fåtal fall. Modernismens och postmodernismens bebyggelsemiljöer saknas i hög grad.⁴¹

Områden som förlorar sin riksintressestatus har ofta fortfarande höga kulturhistoriska värden i ett regionalt och lokalt perspektiv. Värdena ska tas om hand i samhällsplaneringen, exempelvis enligt plan- och bygglagen och/eller kulturmiljölagen.

6.2 Exempel på riksintresseanspråk av olika karaktär

Ett riksintresse ska genom sitt innehåll särskilt väl spegla skeden, händelseförlopp eller verksamheter av vikt för landets och områdets kulturella, politiska, sociala, religiösa eller tekniska utveckling.

Anspråken kan ha olika karaktär när det gäller kontinuiteten över tid. De speglar både långa tidsepoker och kortare förlopp i historien. Mer om detta finns att läsa i Riksantikvarieämbetets riksintressehandbok.⁴²

---

³⁹ Proposition om kulturmiljövård, 1987/88:104.

⁴⁰ I allmänna råd (1985) betonades att det var av stort värde att innehållet i ett riksintresseområde var karaktäristiskt (typiskt, representativt) för ett visst tidsskede eller för en speciell brukningsform.

⁴¹ Riksantikvarieämbetet, PM, 2021. Dnr RAÄ-2018-3857. Nationell överblick och sammanställning av riksintressen för kulturmiljövården, samt riksintressebeskrivningar för samtliga anspråk på webbplatsen raa.se

⁴² Riksantikvarieämbetet, 2017.

Nedan finns exempel på olika innehåll i miljöer som kan utgöra riksintresseanspråk.⁴³ Exempelen är av olika karaktär, för att visa på bredden i urvalet av anspråk.

Fångstkultur baserad på jakt, fiske, insamling av ätliga växter, synlig genom exempelvis lämningar av boplatser av stenålderskaraktär, ofta belägna utmed nutida eller äldre strandnivåer, samt fångstgropar, hållbilder och gravar.

Jordbrukets framväxt under brons- och järnålder, synlig genom exempelvis röjningsrösen, stensträngar, åkersystem med mera.

Bybildningar, ofta med stark regional prägel i byggnadssätt, materialval och lokalisering i landskapet. Karaktäristiskt för bymiljön var ursprungligen samfällt nyttjade marker och funktionell samverkan, vilket påverkade bland annat gårdarnas gruppering.

Skiftesreformernas utspridning av bysamhällena. Framväxt av torp, backstugor och efterhand statarlängor.

Jordbrukets mekanisering, från mitten och slutet av 1800-talet, gav möjligheter till ökade arealer och större produktionsenheter vilket syns i åkermarkens indelning.

Urbanisering under olika tidsåldrar – äldre medeltid, medeltid, slutet av 1800-talet, efterkrigstiden på 1900-talet. Avtryck i gatunät och byggnader.

Uppkomsten av centralorter där hantverk, industri, handel och maktutövning centraliseras. Ofta var ursprunget ett sockencentrum, med kyrkan och tillhörande byggnader som kärna.

Industrimiljöer, ofta lokaliserade utifrån möjligheterna till, och med spår från, tidig kraftförsörjning vid vattendrag som också gav transportmöjligheter. Under andra hälften av 1800-talet blev lokalisering vid järnväg betydelsefull.

Herrgårdsmiljöer som växte fram som en följd av säterilagstiftning och fördelning av kyrkans egendomar. Större egendomar med ståndsmässig bebyggelse med huvudbyggnad, vanligen med flyglar, omgiven av park, ekonomibyggnader och personalbostäder med mera.

Kommunikationsmiljöer med landsvägar med ursprung från vikingatiden, farleder med hamnar, säsongsfiskelägen. Järnvägsmiljöer med banvallar, stationsbyggnader

---

⁴³ Exempelen är hämtade från bland annat Riksantikvarieämbetets ordlista för kulturmiljötyper samt Sveriges Nationalatlas, Kulturminnen och kulturmiljövård (1994). I ordlistan finns beskrivningar av olika kulturmiljötyper och vilka fysiska uttryck för dem som kan ses i landskapet.

samt bangårdar, och ibland samhällen som vuxit fram i samband med järnvägens tillkomst.

Utbildningsverksamhet, utvecklingen under 1800-talets andra hälft och framåt med folkskolor, läroverk, universitet, samskolor som gavs centrala, friliggande placeringar i städer och en medveten gestaltning.

Bruksmiljöer för till exempel bergsbruk, skogsindustri eller glasindustri med produktionsanläggningar, till exempel hyttor och/eller smedjor för bearbetning av järnmalm eller för glasframställning.

Samiska kulturmiljöer med uttryck för samiska näringar och trosföreställningar.

Efterkrigstidens samhällsplanering till exempel avspeglad i utformningen av så kallade ABC-områden, där funktioner som arbetsplatser, bostäder, centrumanläggning, skolor, kollektivtrafik och övrig infrastruktur skulle finnas samlade inom ett begränsat område.

7. Kriterier för riksintressen

7.1 Boverkets generella kriterier

Boverket har en samordnande roll i de statliga myndigheternas arbete med riksintressen. Bland annat för att skapa likformighet i utpekanden av riksintressen mellan olika sektorer har Boverket formulerat generella kriterier för alla typer av riksintresseanspråk.

För att ett område ska vara av riksintresse ska beslutet grundas på en nationell bedömning och det ska vara väl dokumenterat att området uppfyller något av följande kriterium:

1. området hyser värden av stor nationell vikt
2. området behövs för att uppfylla Sveriges internationella åtaganden eller
3. området behövs för att genomföra eller upprätthålla nationellt viktiga strukturer.

Utifrån de generella kriterierna tar varje riksintressemyndighet fram specifika kriterier för de olika sektorernas riksintresseområden.

7.2 Riksantikvarieämbetets kriterier för riksintressen för kulturmiljövården

Områden som pekas ut som riksintresseanspråk måste uppfylla vissa kriterier. Riksantikvarieämbetet fastställde nya kriterier⁴⁴ för kulturmiljövårdens riksintressen 2022.

Riksantikvarieämbetet tillämpar nedanstående kriterier när riksintressen för kulturmiljövården pekas ut enligt 3 kap. 6 § miljöbalken:

Kriterierna för utpekande består av fem punkter (A–E). Kriterierna A–C ska alltid vara uppfyllda. Kriterierna D och E kan tillämpas i kombination med de obligatoriska kriterierna A–C.

Kriterium A. Riksintressant berättelse

Riksintresset ska genom sitt innehåll särskilt väl spegla skeden, händelseförlopp eller verksamheter av vikt för landets och områdets kulturella, politiska, sociala, religiösa eller tekniska utveckling. Den riksintressanta berättelsen om viktiga delar av samhällsutvecklingen ska gå att läsa av och förstå i landskapet.

Kriterium B. Helhetsmiljö

Riksintresset ska utgöra en helhetsmiljö, dvs. området ska särskilt väl uppvisa ett sammanhängande funktionellt historiskt system.

Kriterium C. Fysiska uttryck

Riksintresset ska innehålla synliga fysiska uttryck som stödjer den utvalda berättelsen om vad som hänt i landskapet. Uttrycken i kulturmiljön ska ge särskilt goda möjligheter till upplevelser, kunskap och förståelse för den kulturhistoriska utvecklingen.

Ovanstående kriterier A–C ska alltid vara uppfyllda.

Även följande kriterier kan tillämpas när ett riksintresse pekas ut, men alltid i kombination med kriterierna A–C:

Kriterium D. Regionala och lokala förhållanden

Riksintresset visar att regionala och/eller lokala förhållanden har satt en särskild prägel på den riksintressanta berättelsen.

---

⁴⁴ Riksantikvarieämbetets beslut ”Regler för utpekande av riksintresseanspråk för kulturmiljövården enligt 3 kap. 6§ miljöbalken. Riksantikvarieämbetets kriterier”. 2022-02-10. Dnr RAÄ-2021-2491.

Även på internet: <https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/kriterier-for-riksintresseansprak-for-kulturmiljovarden/>

Kriterium E. Internationella åtaganden

Riksintresseanspråket är relevant för att uppfylla Sveriges internationella åtaganden.

I bilaga 1 finns utförligare förklaringar av kriterierna.

Referenser

Litteratur

Boverket, 2017. Vägledning för nationella myndigheters underlag, beslut och redovisning rörande anspråk på riksintressen i 3 kap. miljöbalken. PM. Dnr 3190/2014.

Boverket, 2020. Översyn kriterier riksintressen, 2020:26. Kapitel 8, Riksintresse kulturmiljövård.

Förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden. Hushållningsförordningen.

Kulturdepartementet, 2013. Proposition 2012/13:96, Kulturmiljöns mångfald.

Kulturdepartementet, 2014. Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

Kulturdepartementet, 2018. Proposition 2017/18:110. Politik för gestaltad livsmiljö.

Kulturdepartementet, 2018. Politik för gestaltad livsmiljö. Trycksak.

Miljöbalk (1998:808).

Naturvårdsverket, 2005:5. Handbok. Riksintresse för naturvård och friluftsliv.

Plan- och bygglag, (2010:900), PBL.

Regeringens proposition om kulturmiljövård, 1987/88:104.

Regeringens proposition (1985/86:3), med förslag till lag om naturresurser m.m.

Riksantikvarieämbetet, 2014. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok.

Riksantikvarieämbetet, 2016. Redovisning av regeringsuppdrag att bidra med underlag för Sveriges genomförande av Agenda 2030.

Riksantikvarieämbetet, 2017. Riksintressen i siffror – statistik över kulturmiljövårdens riksintressen.

Riksantikvarieämbetet, 2019. Nationell strategi för världsarvsarbetet.
Avrapportering av regeringsuppdraget att utarbeta en nationell världsarvsstrategi.

Riksantikvarieämbetet, 2019. Stadens riksintressen – hinder att ta sig förbi eller resurs att utveckla? En studie av kulturmiljövårdens riksintressen i kommunernas planläggning.

Riksantikvarieämbetet, 2020. Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocesser.

Riksantikvarieämbetet, 2020. Kulturmiljön i miljömålssystemet.
Kulturmiljööversikt delrapport 1.

Riksantikvarieämbetet, 2021. Handlingsplan för den nationella världsarvsstrategin: plan för genomförande 2021-2024.

Riksantikvarieämbetet, 2021. Nationell överblick och sammanställning av riksintressen för kulturmiljövården. PM. Dnr RAÄ-2018-3857.

Internet

Boverket, PBL Kunskapsbanken. Handbok till plan- och bygglagen (webbsidor).
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/>

Regeringen.se <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/kultur/mal-for-kultur/>. Hämtad 2022-11-16.

Riksantikvarieämbetet. Riksintressen för kulturmiljövården.
<https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/>. Hämtad 2022-10-17.

Sveriges miljömål. <https://www.sverigemiljomal.se/miljomalen/generationsmalet/>. Hämtad 2022-11-16.

Bilaga 1.

Kriterier för utpekande av riksintresseanspråk för kulturmiljövården enligt 3 kap. 6 § miljöbalken, med förklaringar

Riksantikvarieämbetet tillämpar nedanstående kriterier när riksintressen för kulturmiljövården pekas ut enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Kriterierna för utpekande består av fem punkter (A–E). Kriterierna A–C ska alltid vara uppfyllda. Kriterierna D och E kan tillämpas i kombination med de obligatoriska kriterierna A–C.

Kriterium A. Riksintressant berättelse

Riksintresset ska genom sitt innehåll särskilt väl spegla skeden, händelseförlopp eller verksamheter av vikt för landets och områdets kulturella, politiska, sociala, religiösa eller tekniska utveckling. Den riksintressanta berättelsen om viktiga delar av samhällsutvecklingen ska gå att läsa av och förstå i landskapet.

Förklaring

Riksintresset ska särskilt väl spegla det som är representativt eller kännetecknande för landets historia och därmed ge förutsättningar att förmedla riksintressanta berättelser. Det kan handla om skeden, processer eller förlopp, men också om verksamheter eller aktiviteter, om nyttjande av naturresurser, om religiösa eller kulturella yttringar, m.m. Ett riksintresse speglar det som är kännetecknande, men kan också spegla något som skiljer sig från det typiska och som har utgjort en förebild eller på annat sätt haft särskild betydelse för samhällsutvecklingen. Med utgångspunkt i detta kriterium kan ett riksintresse utgöras av ett pedagogiskt exempel på vardagliga områden såväl som att vara ett område med få motsvarigheter i landet.

Kriterium B. Helhetsmiljö

Riksintresset ska utgöra en helhetsmiljö, dvs. området ska särskilt väl uppvisa ett sammanhängande funktionellt historiskt system.

Förklaring

Riksintresset är en avgränsad kulturmiljö i landskapet, och utgör ett sammanhängande historiskt funktionellt system. Det ska finnas ett tydligt samband mellan de fysiska uttrycken som speglar den riksintressanta berättelsen. En sådan helhetsmiljö kan genom sitt innehåll särskilt väl återspegla samhällsutvecklingen under en kortare eller avgränsad tidsperiod. Alternativt kan området ha osedvanligt tydliga uttryck för ett längre sammanhängande utvecklingsförlopp där nya ”årsringar” har tillkommit utan att radera de tidigare. På det sättet kan området vara

komplext till sitt innehåll. En helhetsmiljö kan ha en större eller mindre utbredning i landskapet.

Att det i ett område förekommer byggnader, lämningar eller strukturer som återspeglar ett riksintressant utvecklingsskede är alltså inte i sig tillräckligt för att området ska utpekas som riksintresse. Enstaka kulturmiljöobjekt eller snävt avgränsade kulturmiljöer kan ingå som fysiska uttryck, men ska inte självständigt utgöra ett riksintresseanspråk.

Kriterium C. Fysiska uttryck

Riksintresset ska innehålla synliga fysiska uttryck som stödjer den utvalda berättelsen om vad som hänt i landskapet. Uttrycken i kulturmiljön ska ge särskilt goda möjligheter till upplevelser, kunskap och förståelse för den kulturhistoriska utvecklingen.

Förklaring

Den riksintressanta berättelsen och det kulturhistoriska sammanhanget ska vara läsbar i miljön, möjligt att uppleva. Det är ett värde om innehållet och sammanhanget framträder med pedagogisk tydlighet. Detta kräver fysiska uttryck – objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband – som gör berättelsen och sammanhanget avläsbar. Exempel kan vara karaktäristisk bebyggelse, infrastruktur eller ett biologiskt kulturarv som är resultatet av människors nyttjande av landskapet. Om de fysiska uttrycken saknas för ett kulturhistoriskt sammanhang kan området inte utgöra ett riksintresse – oavsett om uttrycken försvunnit eller om de aldrig funnits. Lämningar under mark kan vara fysiska uttryck, men behöver förekomma i kombination med synliga fysiska uttryck ovan mark, som gör dem läsbara.

I kognitiva kulturlandskap har mytbildning och folkliga, magiska eller religiösa föreställningar kring landskapet lyfts fram som det riksintressanta perspektivet. Även ett sådant landskap måste innehålla fysiska uttryck för det kulturhistoriska sammanhanget för att kunna utgöra ett riksintresse. Exempel kan vara märkliga naturbildningar och formationer, eller karaktären på ett landskap som skildrats i konst eller litteratur. Det kan också vara platser för historiska händelser, som gett upphov till muntliga traditioner, samt platser med personhistorisk anknytning som exempelvis konstnärs- eller författarhem.

Ovanstående kriterier A–C ska alltid vara uppfyllda. Även följande kriterier kan tillämpas när ett riksintresse pekas ut, men alltid i kombination med kriterierna A–C:

Kriterium D. Regionala och lokala förhållanden

Riksintresset visar att regionala och/eller lokala förhållanden har satt en särskild prägel på den riksintressanta berättelsen.

Förklaring

Den riksintressanta berättelsen och det kulturhistoriska sammanhanget kan ha präglats av regionala och/eller lokala förutsättningar. Det kan handla om att en viss verksamhet har utvecklats på ett särskilt sätt beroende av förutsättningar som typ av bygd, geografiskt läge, klimat eller avstånd till andra platser. Ett annat exempel kan vara hur en näring har präglat byggnadstraditionen regionalt eller lokalt. Även exempelvis trosuppfattningar, traditioner och sociala förhållanden kan ha satt avtryck i den fysiska miljön som kan behöva vägas in när ett riksintresse ska pekas ut. Innehållet i ett anspråk som pekas ut med stöd av kriterium D ska samtidigt vara av nationellt intresse.

Kriterium E. Internationella åtaganden

Riksintresseanspråket är relevant för att uppfylla Sveriges internationella åtaganden.

Förklaring

Internationella åtaganden kan uppfyllas på en rad olika sätt i Sverige. Åtaganden avser här internationella överenskommelser som följer av till exempel avtal, protokoll eller konventioner. Åtagandena kan också vara i form av EU:s direktiv och förordningar.

När ett internationellt åtagande som har relevans för kulturmiljöer ska genomföras (implementeras) i Sverige är miljöbalkens riksintresseinstrument ett av de verktyg som kan användas. Kriteriet innebär att riksintresseanspråk kan pekas ut om, och i den utsträckning det är relevant, för att uppfylla ett åtagande.

För närvarande är det i första hand införandet av UNESCO:s konvention om världsarv som är ett sådant åtagande som berör kulturmiljövårdens riksintressen. Här har regeringen i sin skrivelse 2001/02:171 uttryckt förväntningar om att riksintressena harmonierar med de världsarv som Sverige har åtagit sig att skydda, något som bekräftas i prop. 2016/17:116 och i den nationella strategi för världsarvsarbetet som Riksantikvarieämbetet på regeringens uppdrag tog fram 2019. Att harmoniera avser här att skapa en bättre överensstämmelse mellan världsarv och berörda riksintresseanspråk, bl.a. att världsarvets särskilt stora universella värden ska inkluderas i riksintressebeskrivningarna och att de geografiska avgränsningarna i möjligaste mån ska överensstämma.

Att världsarven kan pekas ut som riksintresse bidrar till att de kan hanteras i samhällsplaneringen på ett tydligare sätt, t.ex. i översiktsplaner och detaljplaner. Eftersom världsarven är mycket olika när det gäller vilka värden de innehåller, geografisk utbredning, m.m. behöver bedömningar göras i varje enskilt fall om hur

det bästa skyddet för världsarvet ska uppnås och hur bestämmelserna om riksintresse ska tillämpas.

Även om det för närvarande endast är världsarv som bedömts kunna påverka utpekande av kulturmiljövårdens riksintressen har kriteriet getts en generell utformning. Bedömningen är att kriteriet ska vara övergripande till sin karaktär och kunna tillämpas även i de fall framtida åtaganden aktualiserar riksintressena.

Riksintressen som pekas ut för att uppfylla internationella åtaganden behöver också uppfylla kriterierna A–C. Det internationella åtagandet som läggs till grund för utpekandet måste alltså avse kulturmiljöer som speglar en riksintressant berättelse, som utgör en helhetsmiljö och där fysiska uttryck stödjer berättelsen.

